

bir kumandan olan Bhîm Sen'in *Nüşa-i Dilgüşâ* adlı kitabı (1120/1708) tarih ve hâtırât karışımı bir eserdir. Sucân Ray Bhandârî'nin 1107'de (1695-96) tamamladığı *Hulâşatü't-tevârih* ilkçağ'lardan Evrengzîb'in tahta çıkışına kadar gelen bir Hindistan tarihidir (Delhi 1918). Hindistan'da İngilizler'in himayesinde bazı tarih kitapları yazılmıştır. Gulâm Ali Han'ın *İmâdü's-sa'âdet*'i Eved bölgesinin tarihinden bahseder (Lucknow 1864). Laçmi Narayan Şefik'in *Bisâtu'l-ğânâ'im* adlı eserinde 1174 (1761) yılına kadar Maratalar'ın tarihi anlatılır. İşvardas Nagar'ın *Fütûhât-ı Âlemgîrî*'si Evrengzîb dönemiyle ilgilidir.

Hindistan'da biyografi türünün ilk örneği, Cûzcânî'nin *Tabakât-ı Nâsırî*'sinin son kısmında yer alan yirmi beş Şemsî melikinin hayat hikâyesinin yer aldığı bölümdür. Ancak meşhur kişilerin biyografilerini yazma geleneği Bâbürlüler'le birlikte başlar. Cihangir devrinde Ni'metullah b. Habîbullah, Hân-ı Cihân Lûdî'nin hayatını anlatan *Târîh-i Hân-ı Cihân*'i, Abdülbâkî Nihâvendî, Abdürrahîm Hân-ı Hânân'ın biyografisiyle ilgili *Me'âşir-i Rahîmî*'yi kaleme almıştır (Calcutta 1910-1931). Bâbürlü dönemi ileri gelenleri hakkında hacimli biyografi sözlüklerinin yazılmasına doğru ilk adım, Şeyh Ferîd Bakkarî'nin telif ettiği *Zahîretü'l-havânin* adlı eseriyle atılmıştır. Muhammed Sâdık'ın *Tabakât-ı Şâh-cihânî*'si âlim, şeyh ve şairlere dair önemli bir kitaptır. Keval Ram'ın *Tezki-retü'l-ümerâ'* adlı eseri mektup koleksiyonlarına dayanarak kaleme alınmıştır. Samsâmüddeve Şahnevâz Han, Âzâd-ı Bilgrâmî ve Abdülhayy'ın 1194'te (1780) tamamladıkları *Me'âşirü'l-ümerâ'* 730'dan fazla biyografi içerir (I-III, Calcutta 1888-1891). Evliya biyografilerine dair ilk eser Mirhord'un 790'dan (1388) sonra tamamladığı *Siyerü'l-evliyâ'*'dir. Eserde Münüddin Hasan el-Çiştî'den itibaren müellifin yaşadığı döneme kadar Hindistan'da yaşayan Çiştî şeyhlerinin biyografisi ayrıntılı biçimde verilmektedir (Delhi 1885). Aynı tarzda diğer bir eser Şeyh Cemâli'nin on dört Çiştî velisi hakkında yazdığı *Siyerü'l-ârifin*'dir (Delhi 1893). Hindistan'da telif edilen ilk evliya tezkiresi Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dihlevî'nin 999'da (1591) tamamladığı *Ahbârü'l-ahyâr*'ıdır (Delhi 1865, 1891, 1914). Gavsî Şattârî'nin 1022 (1613) tarihli *Gülzâr-ı Ebrâr*'ı XIII-XVII. yüzyıllar arasında yaşayan evliyanın biyografilerine dair yoğun dikkat ve çaba harcanarak meydana getirilen bir çalışmadır. Suarâ tezkirelerinin ilk örneği Avfî'nin (ö.

629/1232 [?]) *Lübâbü'l-elbâb*, ilk büyük çalışma Alâüddeve Kâmî'nin 973'te (1565-66) kaleme aldığı *Nefâ'isü'l-me'âşir*'dir. XVII. yüzyılda yazılan Şîr Han Lûdî'nin *Mir'âtü'l-hayâl*, XVIII. yüzyılda Brindâbandas'ın *Sefîne-i Hoşgû*, Âzâd-ı Bilgrâmî'nin *Serv-i Âzâd* ve Lutf Ali Beg'in *Âteş-kede* adlı eserleri tanınmış suarâ tezkirelerindedir. Mirza Muhammed'in 1776'da tamamladığı *Târîh-i Muhammedî*'sinde meşhur kişilerin biyografileri ölüm tarihlerine göre sırayla verilmektedir. Muhammed Hüseyin Âzâd'ın XIX. yüzyılda kaleme aldığı *Âb-ı Hayât* adlı kitabı ise Urdu dili ve edebiyatıyla ilgili bir antolojidir.

Hindistan'da modern tarih yazıcılığı XIX. yüzyılda başlamıştır. Seyyid Ahmed Han'ın Delhi'deki mimari eserler hakkında 1847'de kaleme aldığı Urduca *Âşârü's-şanâdid* adlı eser sanat tarihi açısından çok önemlidir. Seyyid Ahmed Han'ın arkadaşlarından Zekâullah modern araştırmalara dayanan Urduca ilk Hindistan tarihini yazmıştır. Eser 1316'da (1898) yayımlanmıştır. XIX. yüzyılda özellikle Asiatic Society of Bengal'in önderliğinde yoğun bir neşir çalışması yapılarak Delhi Sultanlığı ve Bâbürlüler devrinin ana kaynakları yayımlanmaya başlanmıştır. Modern tarih araştırmaları XX. yüzyıl boyunca sürmüştür. Hindistan, Pakistan ve Bengladeşli tarihçiler eserlerini daha çok İngilizce kaleme aldıkları değerli çalışmalar meydana getirmişlerdir. Muhammed Habîb, Halîk Ahmed Nizâmî, K. Saran Lal, İşvari Prasad, S. Münülhak, İ. Hüseyin Kureşî, Seyyid Athar Abbas Rızvî, Aziz Ahmed, Mehdi Hüseyin, Ebü'l-Hasan Nedvî, Seyyid Süleyman Nedvî, K. S. Aiyangar, R. J. Majumdar bunlar arasında zikredilebilir. Hindistan'daki çağdaş müslüman tarih yazıcılığında iki akımın varlığından bahsedilebilir. Bunlardan biri, Hint kültürünün Hindu ve müslüman kültürlerinin birleşiminden oluştuğu düşüncesini savunan milliyetçi görüştür. İlk örnekleri Muhammed Habîb'in *Mahmûd of Gaznî* (1922) ve Tara Çand'ın *Influence of Islam on Indian Culture* (1924) adlı kitaplarında yer alan milliyetçi görüş en ayrıntılı ifadesini M. Mücîb'in *Indian Muslims* (1967) adlı çalışmasında bulmuştur. Diğer görüş Hindistan'daki müslüman toplumunu bağımsız siyasal, sosyal ve kültürel bir varlık olarak kabul eder. İ. Hüseyin Kureşî'nin *The Muslim Community of the Indo-Pakistan Subcontinent (610-1947)* adlı eseri bu görüşü yansıtan temel kitaptır.

BİBLİYOGRAFYA :

Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 433-780; ayrıca bk. İndeks; P. Hardy, *Historians of Medieval India: Studies in Indo-Muslim Historical Writing*, London 1960; a.mf., "Some Studies in Pre-Mughal Muslim Historiography", *Historians of India, Pakistan and Ceylon* (ed. C. H. Philips), London 1967, s. 122-123; K. A. Nizami, *Supplement to Elliot and Dowson's History of India*, Delhi 1981, II-III; a.mf., *On History and Historians of Medieval India*, New Delhi 1983; *Historians of Medieval India* (ed. Mohibbul Hasan), Meerut 1983; L. P. Mathur, *Historiography and Historians of Modern India*, New Delhi 1987; *The History of India* (ed. H. M. Elliot - J. Dowson), Delhi 1990, I-VIII; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, tür.yer.; S. Haluk Kortel, *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilât (1206-1414)*, Ankara 2006, s. XV-XXXI; Enver Konukçu, "Delhi Türk Sultanlıklarına Dair Kaynak ve Araştırmalar", *MK*, sy. 81 (1991), s. 35-37; M. Athar Ali, "The Use of Sources in Mughal Historiography", *JRAS*, V/3 (1995), s. 361-373; a.mf., "Târîkh", *El²* (İng.), X, 295-297; Abdülhamit Birşık, "Muhammed", *DİA*, XXX, 472-476.

S. HALUK KORTELE

Endonezya ve Malezya. Endonezya ve Malezya'nın ilk dönem yazılı tarihi "pararaton, babad, sejarah, kisah, salsilah, riwayat, hikayat" gibi adlar altında yazılan ve esas itibarıyla sözlü geleneklere dayanan metinlerden oluşur. Bölgedeki birçok mahallî dil arasında en önde gelenleri Malay ve Cava dilleridir. Cava dili Cava adasının en eski ve zengin dilidir. Malayca ise bölgedeki yazılı İslâmî literatürün ana iletişim aracını ve bugünkü Endonezya ve Malezya millî dillerinin temelini oluşturur. Cava dilindeki İslâm öncesi tarih yazıcılığının ilk örnekleri eski Cava krallıklarına dair tarihî metinlerdir (pararaton). En eski örneklerinin XV. yüzyılda yazıldığı kabul edilen pararatonlar Cava tarihiyle ilgili bazı bilgiler ihtiva etmekle birlikte sihir, efsane, hikâye ve olağan üstü olaylar barındıran zayıf ve abartılı rivayetler derlemesidir. XVI. yüzyıl başlarında Cava'nın kuzeyindeki Demak'ın bir müslüman ticaret merkezi olarak yükselişi, eski Hindu Macapahit İmparatorluğu'nun yıkılışı ve İslâmîyet'in bölgede yayılışının ardından kurulan müslüman sultanlıklar döneminde Cava tarih yazıcılığında yeni bir tür doğmuştur (babad). XVII ve XVIII. yüzyıllarda yaşayan ünlü saray şairleri tarafından derlenen babadlar manzum tarihî hikâyelerden ve tarihî kayıtlardan meydana gelir. Hükümdarların şecerelerini içeren, çeşitli mitoloji ve efsanelerle karışmış bu metinler genellikle bir yönetici aile veya hânedan için kaleme alınmıştır. Babadlar, Cava'nın Avrupalılar'ın XV. yüzyıl sonlarında

TARİH

bölgeye gelmesinden önceki tarihine dair önemli kaynaklardır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Orta Cava'daki Yogyakarta ve Surakarta hükümdarlarının hizmetinde çalışan şairlerin derlediği *Babad Tanah Jawi* adlı eser bu tür metinlerin en önemlisidir. 1743'te Kartasura sarayının yıkılışını konu edinen *Babad Petjina*, Surakarta ve Yogyakarta sultanlıkları arasındaki savaşı anlatan *Babad Gianti*, Cavali Prens Diponegara'nın isyanıyla (1830-1855) ilgili *Babad Diponegara*, *Babad Cerbon*, *Babad Pasir*, *Serat Babad Gresik* türün diğer örnekleri arasında sayılabilir.

İslâmî dönemde dinî ve sosyokültürel yapıdaki büyük değişikliklerle birlikte Cava dilinde dinî içerikli yeni edebî türler oluşmuş, *Serat Anbiya* denilen peygamberler tarihi, *Amir Hamza* gibi hikâyeler, Hz. Yûsuf hikâyeleri ve mevlid tarzı şiirler ortaya çıkmıştır. Siyasî meşruiyet için yaygın biçimde kullanılan İskender (Zülkarneyn) efsaneleri, Cava'da Baron Sakander adlı kahramanın Hollandalılar'la çatışmalarının hikâyesine dönüşmüş, Cavali eski hükümdarların soyu Zülkarneyn vasıtasıyla Hz. Âdem'e dayandırılmış, eski Hindu kralların soyları Cavali veliler kanalıyla tekrar Cava'daki sultanlıklarla birleştirilmiştir. Babad tarzı metinler, Cava'nın doğusundaki Bali adası ile Cava'nın batısında konuşulan Sunda dillerinde de görülür. Bu dillerdeki metinler bölgenin İslâm öncesi dönemine ait olup Cava geleneğinin birer dalları niteliğindedir. Yerel bir tarih yazıcılığı da Güney Sulavesi'deki Bugiler ve Makassar halkı arasında gelişmiştir.

Malay dilindeki tarihî metinler, şekil ve muhteva bakımından Ortadoğu merkezli İslâm tarih yazıcılığı geleneğinin bölgedeki uzantısı olarak bilinir. İslâm öncesi devreye ait Malayca tarihî metin veya edebiyat eseri bulunmamaktadır. Bölgedeki müslüman toplumların eğitim ve öğretim, uluslararası diplomasi ve ticaret dili olarak kullandıkları Malayca, İslâm kültür ve medeniyetinin takımadalarda yayılmasında önemli rol oynamıştır. Malay yarımadası başta olmak üzere Cava'nın kuzey sahilleri ve Sumatra adasının kuzeyindeki Açe'den Endonezya'nın doğusundaki Ternate'ye kadar bütün takımadalarda Malayca mahallî tarih metinlerine rastlanır. XIX. yüzyıldan önce Cavî denilen Arap alfabesiyle yazılan bu metinlerde hicrî takvim kullanılmıştır. XVII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar saray himayesinde yazılan metinlerin çoğu XIX. yüzyıldaki nüshalarından istinsah edilmiştir. Malayca tarihî metinlerin ilk örnekleri Kuzey Sumatra ve

Malay yarımadasında kaleme alınmış, ardından Güneydoğu Asya'nın Endonezya, Malezya, Brunei, Filipinler'in güneyi, Tayland'ın güneyi ve Singapur'u içine alan müslüman bölgelerine yayılmıştır. Bunlardan bazıları mahallî halkın İslâmiyet'i kabulüne dair hikâyeleri de ihtiva eder. Hintçe, Farsça ve Arapça kaynakların etkisi altında kaleme alınan ve sözlü geleneklere dayanan Malayca tarihî metinlerin bilinen en eski örneği XIV. yüzyıl sonlarından XVI. yüzyıl başlarına kadar tarihlenen *Hikâyât Raja-Raja Pasai* adlı anonim eserdir. XIII. yüzyılın sonlarında yaşayan Sumatralı Kral el-Melikü's-Sâlih'in hükümdarlığı ve müslüman oluşu ile başlayan eserde Kuzey Sumatra'da kurulan Samudra-Pasai hânedanlığının tarihi anlatılmaktadır.

Malayca tarih yazıcılığının ikinci ve en önemli örneği, Malay yarımadasında kurulan Malaka Sultanlığı'nın tarihine dair *Sülâletü's-selâtin* adlı eserdir. En eski nüshası 1612 tarihli bir metne dayanan eserin, Malaka Sultanlığı'nı devam ettiren Johor (Cohor) Sultanlığı'nda vezirlik görevi yapan Tun Seri Lanang'ın derlemesi olduğu ve daha sonra esere çeşitli ilâveler yapıldığı kabul edilir. Kitapta Malaka Sultanlığı'nın kökeni İskender Zülkarneyn'e dayandırılmakta, Malaka'nın 1511'de Portekizliler tarafından işgaline kadar Malaka sultanlarının biyografileri, Malay idaresinin altın çağı olan XV. yüzyıl Malay sultanlıklarının yönetim biçimi ve idarecilerle ilgili bilgilere yer verilmektedir. XVIII ve XIX. yüzyıllara ait Johor metinleri olan *Hikâyât Negeri Johor* ve *Peringatan Sejarah Negeri Johor* adlı eserler *Sülâletü's-selâtin*'in devamı niteliğindedir. Malay yarımadasının kuzeybatı bölgesindeki Kedah hânedanlığı tarihine ait anonim *Kedah Yıllıkları (Hikâyât Merong Mahawangsa)* İslâmiyet'in bölgeye girişini, Şeyh Abdullah'ın faaliyetlerini ve ülkenin müslüman bir sultanlığa dönüşmesini anlatan eğitici bir metindir. Kuzey Sumatra'daki Açe Sultanlığı'nın en güçlü hükümdarlarından İskender Muda'nın adına atfedilen ve Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si örnek alınarak yazıldığı kabul edilen *Hikâyât Iskandar Muda* ve yine İskender Muda dönemini anlatan *Hikâyât Atjeh*'te İskender Muda'dan önceki Açe sultanları hakkında da bilgi verilmektedir. Açe dilinde XVIII. yüzyıla ait destansı *Hikâyât Potjoet Moehamat* adlı manzum eser sözlü olarak nesilden nesile aktarıldıktan sonra yazıya geçirilmiş olup hânedan tarihlerinden farklı

bir anlatım sunar. Malayca ve diğer yerel dillerle yazılmış tarih metinleri çeşitli yerlerde kurulan hânedanlarda da görülür. XVIII. yüzyılda kaleme alınan *Hikâyât Negeri Johor* adlı anonim eserde 1672 yılından itibaren Malay yarımadasında meydana gelen olaylar anlatılır. *Hikâyât Bandar*, Borneo adasının güneyinde Bancarmasin'deki Malay hânedanının tarihidir. Ayrıca Kedah, Kelantan, Pahang, Patani, Perak hânedanlarıyla Bangka, Barus, Bengkulu, Brunei, Cambi ve Cava'nın çeşitli yerleri, Lampung, Makassar, Maluku, Palembang, Sambas, Siak, Ternate gibi küçük sultanlıklar ve topluluklarla ilgili Malayca metinler vardır. Bütün bu eserlerde hânedanların kurucuları insan üstü özelliklere sahip mitolojik köklere ve İskender Zülkarneyn'e dayandırılır. Hilâfet merkezi İstanbul yardım istenecek en önemli yer olarak görülür. Hükümdarların isim listeleri verilir; saraydaki önemli olaylar, emirler, yazışmalar, ziyaretler anlatılır. Birçok metin belli bir bölgeye ait folklorik ve mitolojik unsurlar içerir. Bazılarında ülkenin veya krallığın mucizevî şekilde İslâmlaşması hikâye edilir. Bu metinlerin çok azı kronolojik bir sisteme sahiptir, çoğunluğunda hiçbir tarih kaydı bulunmaz ve sebep-sonuç ilişkisi görülmez. Malayca tarih metinlerine dair birçok örnek yayımlanmış, bazıları üzerinde tenkitli filolojik incelemeler yapılmıştır.

İslâm tarihçiliği geleneğine uygun Malayca tarih kitabı oldukça azdır. Bu özelliğe sahip iki eserden ilki Hint asıllı âlim Nûreddin er-Rânîrî'nin 1638-1643 yılları arasında Açe'de yazdığı, yedi kitaptan meydana gelen *Bustânü's-selâtin* adlı çalışma olup Malaka ve Açe hakkında bölümler ihtiva eden genel bir İslâm tarihidir. Açe Sultanı II. İskender'in hükümdarlığı döneminde sarayda çalışan Nûreddin er-Rânîrî eserine evrenin yaratılışıyla başlayıp peygamberler ve ilk dönem İslâm tarihiyle devam eder. Diğer eser Malaylı âlim Raca Ali Hacî'nin 1865'te tamamladığı *Salasilah Melayu dan Bugis* adlı kitaptır. Malezya ve Endonezya'da modern anlamda tarihçilik XX. yüzyıl başlarında tarih derslerinin okullarda okutulmasıyla başlar. Malezya'da tarih öğretiminin İngiliz sömürge döneminde 1918'de Malaka Teacher-Training College'deki ders programına girmesiyle birlikte R. O. Winstedt'in *Kitāb Tawarikh Melayu* (Singapore 1918) ve Abdullah Hâdî'nin *Sejarah Alam Melayu*'su (Singapore 1920) gibi modern tarzda ders kitapları yazılmıştır. Özellikle Ab-

dullah Hâdî tarafından yayımlanan *Sejarah Alam Melayu* (I-V, Kuala Lumpur 1948) 1960'lı yıllara kadar önemini korumuştur. I. Dünya Savaşı öncesinde tarih kitaplarının bir kısmı amatör yazarlar tarafından kaleme alınırken savaşın ardından Malay millî hareketini, bağımsızlık düşüncesini ve İngilizler'e karşı direnen Malaylı lider ve kahramanların hayat hikâyelerini konu alan ideolojik tarih yazıcılığı gelişmiştir. 1957'de bağımsızlığın ilânından sonra eski Malay sultanlıklarıyla ilgili kitaplar yazılmaya devam edilmiş, bu arada Malayca tarihî roman yazıcılığı da gelişmiştir.

Bağımsızlığın ardından Malayca'nın resmî eğitim dili olmasıyla birlikte tarih kitaplarının artmasına paralel şekilde tarih yazıcılığında da bazı yeni yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Akademisyenler arasında Avrupa merkezli tarih yazıcılığına tepki olarak Asya merkezli ulusal ve yerel tarih yazıcılığı gibi eğilimler ortaya çıkmıştır. Khoo Kay Kim, Muhammad Yûsuf Hâşim ve Cheah Boon Kheng gibi akademisyen tarihçiler Malay tarihçiliğinin özellikleriyle ilgili eserler kaleme almışlardır. Başta İngiliz ve Hollandalı tarihçiler olmak üzere Avrupalı tarihçiler sömürge döneminden itibaren bölge tarihi üzerinde çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar Malayca ve diğer mahallî dillerdeki bölgesel tarihleri tamamlayan önemli kaynaklardır. 350 yıl boyunca bütün resmî belgelerin ve diğer kaynak eserlerin Felemenk dilinde yazıldığı göz önüne alınırsa Endonezya tarihinin yazımında Felemenkçe kaynakların ne kadar önemli olduğu anlaşılır. Malezya tarihi için İngiliz kaynakları da önemlidir. Hollandalı tarihçiler Endonezya adalarının tarihini, Cava ve Sumatra'daki eski Hindu-Budist krallıklarının ihtişamını konu alan Hindu-Budist dönemi, İslâmiyet'in bölgede yayılışını ve ilk müslüman sultanlıkların tarihini kapsayan İslâmî dönem ve Hollanda dönemi olmak üzere üç kategoride ele almışlardır. Frederik Wilhelm Stapel, Willeme Fruin-Mees ve Nicolaas Johannes Krom gibi Hollandalı tarihçiler, Endonezya'da bilimsel tarihçiliğin ve modern tarih yazımının gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Endonezya'da bağımsızlığın kazanılmasıyla Endonezya merkezli millî tarih anlayışı hâkim olmuş, XX. yüzyılın ilk yarısında Endonezyalı aydınlar ülkelerinin bağımsızlık mücadelesini desteklemek için tarihi temel olarak almışlardır. Japon işgalıyla bir-

likte 1940'lı yılların başlarından itibaren milliyetçi ve sömürge aleyhtarı tarih yazıcılığı gelişmeye başlamıştır. Milliyetçi lider ve geleceğin ilk cumhurbaşkanı Ahmed Sukarno'nun yazıları, Sanusi Pane'nin ders kitapları ve hukukçu Muhammed Yamin'in tarihe dair eserleri bu tür tarih yazımının ilk örnekleridir. Endonezya tarihçiliğine ilk önemli katkısı sağlayan Sanusi Pane'nin II. Dünya Savaşı yıllarında hazırladığı, Hindu dönemi öncesinden savaş yıllarına kadar gelen *Sejarah Indonesia* adlı ders kitabı bir süre okullarda okutulmuştur. Sanusi, tarihçilik ve Endonezya tarihinin problemlerine dair görüş ve değerlendirmelerini *Indonesia Sependjang Masa* adlı eserinde (Djakarta 1952) ortaya koymuş, aynı dönemlerde L. M. Sitorus *Sedjarah Pergerakan Kebangsaan Indonesia* ismiyle yazdığı kitabında (Djakarta 1951) Endonezya millî hareketinin tarihini anlatmıştır. 1920'li yıllarda Malay ve Sumatra tarihi üzerine yazılar kaleme alan ve millî hareket içinde aktif biçimde çalışan Muhammed Yamin, Sukarno döneminde enformasyon bakanlığı yapmıştır. 1962'de eski Macapahit İmparatorluğu ve yönetimine dair üç ciltlik bir eser yayımlayan Yamin şair, hukukçu ve siyasetçi kimliğiyle Endonezya merkezli millî tarih yaklaşımının ilk savunucularından biri olmuştur.

Endonezya tarih yazıcılığındaki aşırı milliyetçi tavır 1960'lı yılların başında Muhammed Ali gibi bazı akademisyen tarihçilerce eleştirilmiştir. Kısaca Hamka diye bilinen Hacı Abdülmelik Abdülkerim Emrullah, 1961 yılında yayımladığı dört ciltlik *Sedjarah Ummat Islam* adlı eserinde mitoloji ve efsaneleri ayıklamaya çalışan ilmi bir metot izlemiştir. 1965'te başlayan Suharto rejimiyle birlikte tarihçilik yeni bir ivme kazanmış ve tarih bilinci Endonezya kimliğinin temel bir parçası olarak görülmüştür. Tarihî romanlar, tarih ders kitapları millî bakış açısıyla kaleme alınmaya devam etmiş, üniversitelerde tarih bölümlerinin sayısının artmasıyla akademik tarih yazıcılığı gelişmeye başlamıştır. Öte yandan Güneydoğu Asya bölgesi üzerinde çalışan Avrupalı, Amerikalı ve Avustralyalı bilim adamları ve tarihçiler Malezya ve Endonezya tarihçiliğine önemli katkılarda bulunmuştur. 1960'lı yıllarda Avrupa merkezli tarihçilik anlayışına karşı gelişen Asya merkezli tarihçilik geleneği yanında üçüncü bir yol olarak otonom tarihçilik adıyla yeni bir tarih tezi ortaya atılmıştır. Milliyetçi tarih anlayışını kapalı bir sisteme benzeten John R. W. Smail'in otonom

tarihçilik düşüncesi daha tarafsız ve evrensel nitelikli bir anlayış olarak görülmüştür. 1998'de Suharto yönetiminin sona ermesinin ardından Cakarta'daki Endonezya Üniversitesi ile Padang'daki Andalas Üniversitesi'nin tarih bölümü öğrencileri milliyetçi-resmî tarih anlayışını eleştirip yerel ve otonom tarihçiliğin daha fazla önem kazanması gerektiğini savunmuş ve bu militarist yaklaşımın terkedilmesini istemiştir. Son yıllarda yapılan yoğun eleştiriler ışığında, geçmişin ideolojik bakış açılarına göre şekillenen resmî-milliyetçi tarihçilik anlayışının yerini bağımsız ve bilimsel bir tarih yazımına bırakması beklenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Historians of South East Asia (ed. D. G. E. Hall), London 1961; *An Introduction to Indonesian Historiography* (ed. Soedjatmoko v.d.ğr.), Ithaca 1965; Khoo Kay Kim, "Local Historians and the Writing of Malaysian History in the Twentieth Century", *Perceptions of the Past in Southeast Asia* (ed. A. Reid – D. Marr), Singapore 1979, s. 299-311; H. A. J. Klooster, *Indonesiërs Schrijven Hun Geschiedenis: De Ontwikkeling van de Indonesische Geschiedbeoefening in Theorie en Praktijk, 1900-1980*, Dordrecht 1985; Muhammad Yusuf Hashim, *Persejarah Melayu Nusantara*, Kuala Lumpur 1988; *Illuminations: The Writing Traditions of Indonesia* (ed. A. Kumar – J. H. McGlynn), New York 1996; *Constructing a National Past: National History and Historiography in Brunei, Indonesia, Thailand, Singapore, The Philippines and Vietnam* (ed. P. Davies), Bandar Seri Begawan (Brunei) 1996; J. D. Legge, "The Writing of Southeast Asian History", *The Cambridge History of Southeast Asia: From Early Times to c. 1500* (ed. N. Tarling), Cambridge 1999, I/1, s. 1-50; K. Sartono, *Indonesian Historiography*, Yogyakarta 2001; *New Terrains in Southeast Asian History* (ed. Abu Talib Ahmad), Chicago-Singapore 2003; Frank N. Trager, "Recent Southeast Asian Historiography", *Pacific Affairs*, XXX/4, Vancouver 1957, s. 358-366; J. M. van der Kroef, "On the Writing of Indonesian History", *a.e.*, XXXI/4 (1958), s. 352-371; J. R. W. Smail, "On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia", *Journal of Southeast Asian History*, II/2, Singapore 1961, s. 72-102; H. J. Benda, "The Structure of Southeast Asian History: Some Preliminary Observations", *a.e.*, III (1962), s. 106-138; N. Notosanto, "Problems in the Study and Teaching of National History in Indonesia", *a.e.*, VI (1965), s. 1-16; D. G. E. Hall, "Problems of Indonesian Historiography", *Pacific Affairs*, XXXVIII/3-4 (1965-66), s. 353-359; J. M. Pluvier, "Recent Dutch Contributions to Modern Indonesian History", *Journal of Southeast Asian History*, XVIII (1967-68), s. 201-225; S. Nichterlein, "Historicism and Historiography in Indonesia", *History and Theory*, XIII/3, Middletown 1974, s. 253-272; A. Vickers, "Balinese Texts and Historiography", *a.e.*, XXIX (1990), s. 158-178; Cheah B. Kheng, "Writing Indigenous History in Malaysia. A Survey of Approaches and Problems", *Crossroads: An Interdisciplinary Journal of Southeast Asian Studies*, X/2, Illinois 1997, s. 33-81; G. van Klink-

TARİH

ken, "The Battle for History after Suharto: Beyond Sacred Dates, Great Men, and Legal Milestones", *Critical Asian Studies*, XXXIII/3, Philadelphia 2001, s. 323-350; A. Nagazumi, "Toward an Autonomous History of Indonesia with Special Reference to the Dutch Historical Writings on Indonesia", *The Developing Economics*, VI/2, Chiba 2007, s. 207-220; I. Proudfoot, "Ta'rikh", *EP* (Ing.), X, 301-302; "Indonesian Historiography", *A Global Encyclopedia of Historical Writing* (ed. D. R. Woolf), New York-London 1998, I, 465-467; "Malay Historical Writing", a.e., II, 585-588.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

Osmanlılar'dan Önce Anadolu. XI. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Selçuklu fetihleri ve aynı yüzyılın son çeyreğinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu Anadolu'yu kısa sürede İslâm kültür muhitine dahil etmiştir. XII. yüzyılın ortalarında Tokat ve Niksar gibi Orta Anadolu şehirlerinde ilk medreseler kurulmuştur. İslâm tarih yazıcılığının Anadolu coğrafyasındaki ilk örneği, Burhâneddîn-i Ânevî'nin 1166-1212 yılları arasında kaleme aldığı manzum *Enîsü'l-ḳulûb* adlı Farsça eserdir. Müellif eserini Tebriz'de yazmaya başlamış, bir süre Malatya'da kadılık yaptıktan sonra 607'de (1210) Konya'ya gelmiş ve kitabını burada tamamlayarak I. İzzeddin Keykâvus'a sunmuştur. Yaklaşık 28.000 beyitten meydana gelen eser genel bir İslâm tarihi niteliğindedir. Ânevî esas itibarıyla bir vekâyi'nâme değil dinî-ahlâkî mahiyette bir eser meydana getirme amacı güttüğü eserinde Selçuklular'a ayrı bir kısım ayırmamış, son Abbâsî halifelerini anlatırken Selçuklular'dan da bahsetmiştir. Selçuklular hakkında verdiği mâlûmat arasında muhtemelen halk rivayetlerine dayanan birçok yanlış bilgi bulunmaktadır.

Tarih yazıcılığının Anadolu coğrafyasında ikinci örneği, I. Alâeddin Keykubad'ın (1220-1237) emriyle Emîr Kânî-i Tûsî'nin Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sini örnek alarak hazırladığı manzum *Selcûḳnâme*'dir. Günümüze ulaşmayan bu eser hakkında bilinenler müellifin *Kelîle ve Dimne* adlı eserinde verdiği kısa mâlûmata dayanmaktadır. Buna göre Moğol istilâsı esnasında Horasan'da bulunan müellif Hindistan, Aden, Medine ve Bağdat'a yolculuk yaptıktan sonra Anadolu'ya gelmiştir. Burada I. Alâeddin Keykubad için yazdığı methiyeleriyle sultanın ihsanına mazhar olmuş ve zenginleşmiştir. Müellif, 300.000 beyitten meydana geldiğini söylediği otuz ciltlik eserini yaklaşık kırk yılda hazırlamıştır (*Kelîle ve Dimne*, vr. 8^b-9^a, 108^{a-b}). Bu hacimli eserde de tarihçilik ikinci planda olmalıdır. İbn

Bîbî'nin bu eserden geniş ölçüde faydalandığı anlaşılmaktadır.

Hoca Dehânî'nin III. Alâeddin Keykubad devrinde (1298-1302) *Şâhnâme* tarzında kaleme aldığı, 20.000 beyitten oluşan Farsça *Selcûḳnâme*, Anadolu'da manzum tarih yazma geleneğinin XIII. yüzyılın sonlarında devam ettiğini göstermektedir. Bu eser de günümüze intikal etmemiştir. Aynı geleneğin Karamanoğulları zamanında da sürdüğü ve Alâeddin Bey'in emriyle Yârcânî tarafından Farsça Karamanoğulları tarihi yazıldığı bilinmektedir. XVI. yüzyıl müellifi Şikârî bu eserden geniş ölçüde yararlanmıştır. XIV. yüzyıl ortalarında Hâce Selmân'ın muhtemelen Türkçe kaleme aldığı, Aydınoğlu Umur Bey'in gazâlarına dair manzum vekâyi'nâme de aynı gelenek içerisinde değerlendirilmelidir. Adına Sâdullah Enverî'nin kaynakları arasında rastlanan bu eser de günümüze ulaşmamıştır. *Şâhnâme*'nin etkisinde yazılan adı geçen eserlerde asıl amacın okuyucunun tarih merakını edebî, şiirsel ve hamâsî bir üslûpla gidermek olduğu anlaşılmaktadır. İlk örneklerinin kaybolmasına rağmen söz konusu geleneğin kökenlerinin İran coğrafyasında ve Büyük Selçuklu sarayı ile ilişkili çevrelerde aranması gerektiğinde şüphe yoktur.

Anadolu'da XIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren farklı bir tarih yazıcılığı geleneğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu geleneğin zamanımıza kadar gelen ilk örneği İbn Bîbî'nin *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* adlı eserdir. Müellif kitabını İlhanlı devri tarihçisi ve bürokratı Alâeddin Atâ Melik el-Cüveynî'nin isteği üzerine kaleme aldı. İbn Bîbî hâmisinden, Selçuklu Devleti'nin Anadolu'nun fetihten kendi zamanına kadar gelen tarihini yazma görevini aldıysa da eski dönemlerle ilgili yeterli bilgi bulamadığı için esere II. Kılıcarşan devrinin sonlarından başladı. 1192-1280 yılları arasındaki dönem içeren eserin asıl önemli kısmını müellifin ailesiyle birlikte Selçuklu Devleti hizmetine girdiği 1232'den sonrasına ait bölüm teşkil etmektedir. İbn Bîbî eserin ilk kısımlarında I. Gıyâseddin Keyhusrev, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad devirleri için Kânî-i Tûsî'nin *Selcûḳnâme*'sini kullandı; sonraki kısımlar için kendi şahsî gözlemleriyle babasından ve çevresinden duyduğu bilgilerden faydalandı. Bu durum eserin esas itibarıyla bir tarih kitabından çok bir hâtirat özelliği taşımasına yol açtı. Oldukça ağır bir üslûpla yazılan eserde bir kısmı müellifin kendisine ait çok sayıda Farsça ve Arapça şiir yer al-

maktadır. İbn Bîbî, Cüveynî'nin *Târîḫ-i Cihângüşâ* adlı eserini örnek almakla birlikte ne üslûp ne muhteva ne de tarihçilik bakımından ona ulaşabildi. Buna rağmen eser, özellikle XIII. yüzyılın ilk yarısı için ihtiva ettiği zengin malzeme ile Selçuklu tarihi araştırmalarında büyük öneme sahiptir. Ancak eserde dikkatle kullanılması gerektiren bazı hususlar mevcuttur. Müellifin zikrettiği hadiselerin tarihlerini genelde vermemesi ve zaman zaman kronolojik sıraya riayet etmemesi araştırmacıların yanılması sebep olmaktadır. Bir başka husus, İbn Bîbî'nin bilhassa uçlarda devlet otoritesine karşı gelen Türkmenler'le zaman zaman büyük şehirlerde karışıklık çıkaran "fityân" ve "rûnûd" gibi zümrelere yönelik ön yargılı tutumdur. Nitekim müellif, Moğol zulmüne baş kaldıran Türkmenler'i şiddetle eleştirir. *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*'nin İbn Bîbî henüz hayatta iken 1284-1285 yıllarında yapılmış anonim bir muhtasarı mevcuttur. Bazı faydalı ilâveleri de içeren muhtasarda süslü üslûp terk edilirken tarihî malzeme başarılı biçimde korundu. Bu metin Yazıcıoğlu Ali tarafından Türkçe'ye çevrilerek II. Murad'a sunuldu. Mütercim, 827 (1424) veya 840 (1436-37) yılında tamamladığı tercümesine Râvendî'nin *Râḫatü's-şudûr*'u, Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî'nin *Câmi'u't-tevâriḫi*' ve *Oğuznâme*'den aldığı bazı kısımları da ekledi.

Kerîmüddin Aksarâyî'nin Farsça *Müsâmeretü'l-aḫbâr ve müsâyeretü'l-aḫyâr*'ı Anadolu'da Selçuklu devri tarih yazıcılığının en dikkate değer eserlerinden biridir. Uzun süre İlhanlılar'ın Anadolu nâibi Mücîrüddin Emirşah'ın hizmetinde bulduktan sonra 701 (1301) yılında Gâzân Han tarafından Anadolu'daki vakıfların nâzırlığına tayin edilen müellif, 723'te (1323) tamamladığı eserini İlhanlı Devleti'nin Anadolu valisi Emîr Timurtaş b. Çoban'a takdim etti. Eserin birinci bölümü İslâm dünyasında kullanılan takvimler, ikinci bölümü Hz. Peygamber devrinden Bağdat'ın Moğollar tarafından tahribine kadar (1258) muhtasar bir İslâm tarihi, üçüncü bölümü Büyük Selçuklular ve Anadolu'nun fetihinden II. Gıyâseddin Keyhusrev'in vefatına kadar (1246) Anadolu Selçuklu tarihi, dördüncü bölümü XIII. yüzyıl ortalarından 723'e (1323) kadar Anadolu'da meydana gelen olaylarla ilgilidir. Müellif, eserin yaklaşık beşte dördünü oluşturan dördüncü bölümde özellikle kişisel gözlemlerine dayanarak Anadolu'da İlhanlı hâkimiyetine dair son derece önemli bilgiler verir. Aksarâyî, eserine İslâm tarihini de